

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE MANİSA’DA KANDİL FENERİ GELENEĞİ

Demet ŞAFAK*

Öz

Gerçek olduğuna inanılan efsaneler, kutsallığını yitiren mitolojik hikâyelerin günümüze ulaşmış parçalarıdır. Manisa’nın Saruhan Bey tarafından Regaip Kandili’nde Bizanslılardan alınmasına dair halk arasında anlatılan efsane, gerçek olduğuna inanılmasının yanı sıra, taşıdığı mitik kodlar ve etrafında oluşturduğu gelenekler ile de dikkat çeker. Manisa’nın en eski geleneklerinden biri olan ve 1970’li yıllara kadar kutlanan “namaz gecesi”, söz konusu efsane etrafında oluşan bir gelenektir. Şehrin Bizanslılardan alınışını anlatan efsaneye gönderme yapar nitelikte üzerinde mum bulunan “kandil feneri”, namaz gecesi kutlamalarının önemli uygulamalarından biridir. Ancak 1970’li yıllarda kutlamalarda patlayıcı maddeler kullanılması nedeniyle yasaklanan namaz gecesi, sonradan yasaklar kaldırılrsa da halk arasında rağbet görmemiş ve unutulmaya yüz tutmuştur. Bu bağlamda namaz gecesi kutlamalarının bir parçası olan kandil feneri uygulaması da unutulma sürecine girmiştir. Nitekim eskiden nişanlı genç kızlar ve evin küçük çocukları için alınan ve bir yıl boyunca tavanda asılı duran kandil fenerinin kullanım alanının günümüzde evlenme ritüelleri ile sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Çalışmada Türklerin İslam dinini kabul etmiş olsalar da yüzyıllardır sürdürdükleri geleneklerini İslam dini içerisinde devam ettirdikleri göz önüne alınarak kandil feneri uygulaması senkretizm kavramı bağlamında irdelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, öncelikle Manisa’nın Regaip Kandili’nde alınmasına dair halk arasında anlatılan efsane ile ilgili bilgi verilmektedir. Daha sonra genelde namaz gecesi özelde kandil feneri geleneği olmak üzere yapılan literatür taraması ve kaynak kişilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda geleneğin uygulanması aktarılmaktadır. Çalışmada kandil fenerinin geleneğin uygulanması esnasında tavana asılmak suretiyle yukarıda tutulması; ayrıca ağaç, ayna, renkler ve ateş unsurlarıyla mitik bir anlam içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada kandil feneri uygulaması esnasında Türk kültüründeki mitolojik unsurların İslam dinine ait uygulamalarla bütünleştirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu uygulamaların İslam dininde kutsal kabul edilen günlerden biri olan Regaip Kandili’nde gerçekleştirilmesinin yanı sıra düğün gelenekleri içerisinde yer alması, arkaik dönem inanışları ile İslam dinine ait inanışların bir arada kullanılmasına dair anlamsal bağı ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, Anadolu Türklerinin kolektif belleğinde yer alan halk inanışları, yeni inançlarla sentezlenerek yaşatılmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Mitoloji ve Efsane, Senkretizm, Kandil Feneri, Namaz Gecesi

* Dr. Folklor Araştırmacısı, Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Manisa/TÜRKİYE, demetsafak45@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4226-3450

THE TRADITION OF CANDLE LANTERN IN MANISA FROM PAST TO PRESENT

Abstract

Legends believed to be true are the surviving fragments of mythological stories that have lost their sanctity. The legend about the capture of Manisa by Saruhan Bey from the Byzantines on the Kandil of Regaip is not only believed to be true, but also noteworthy for the mythic codes it carries and the traditions it creates around it. One of the oldest traditions of Manisa, the “night of prayer”, which was celebrated until the 1970s, is a tradition formed around this legend. Referring to the legend of the city's capture from the Byzantines, the “candle lantern” with a candle on it is one of the important practices of the prayer night celebrations. However, the night of prayer, which was banned in the 1970s due to the use of explosive materials in the celebrations, was not popular among the public and sunk into oblivion, even though the bans were later lifted. In this context, the candle lantern practice, which is a part of the prayer night celebrations, has also entered the process of oblivion. As a matter of fact, it is observed that the use of the candle lantern, which used to be bought for engaged young girls and young children of the house and hung on the ceiling for a year, is now limited to marriage rituals. In this study, the application of the candle lantern is examined in the context of the concept of syncretism, taking into account that the Turks have continued their centuries-old traditions within the Islamic religion even though they have accepted Islam. In this direction, the study first provides information about the legend told among the people about Manisa's being taken on the Kandil of Regaip. Afterwards, the implementation of the tradition in line with the literature review and the information obtained from the source persons, in general, the tradition of prayer night, in particular the tradition of the candle lantern, is conveyed. In the study, it is seen that the candle lantern is kept up by hanging from the ceiling during the implementation of the tradition; it also contains a mythical meaning with the elements of tree, mirror, colors and fire. In this context, it was determined in the study that mythological elements in Turkish culture were used by integrating them with the practices of the Islamic religion during the application of the candle lantern. The fact that these practices are carried out on Regaip Kandili, one of the days considered sacred in Islam, as well as being included in wedding traditions reveals the semantic link between the beliefs of the archaic period and the beliefs of the Islamic religion. In other words, folk beliefs in the collective memory of Anatolian Turks continue to be kept alive by synthesizing them with new beliefs.

Keywords: Tradition, Mythology and Legend, Syncretism, Candle Lantern, Prayer Night.

Giriş

İnsanoğlunun inanma ve bilme ihtiyacını karşılayan mitler, gerçek olduğuna inanılan kutsal hikâyelerdir. Zamanla bu hikâyelerin içinde bulunan birtakım kutsal vasıflar unutulur, böylece masallar ve efsaneler ortaya çıkar (Seyidoğlu, 2014: 9). Bir başka ifadeyle mitolojik bir anlatı zaman içinde efsaneye dönüşebilir. Bu bağlamda Manisa'da şehrin Bizanslılardan alınmasına dair halk arasında anlatılan efsane, gerçek olduğuna inanılmasının yanı sıra, etrafında oluşturduğu geleneklerle de dikkat çeker. Manisa'nın en eski geleneklerinden biri olan ve yetmişli yıllara kadar kutlanan "namaz gecesi", söz konusu efsane etrafında oluşan bir gelenektir. Şehrin Bizanslılardan nasıl alındığını anlatan efsaneye gönderme yapar nitelikte üzerinde mum bulunan "kandil feneri" ise namaz gecesi kutlamalarının önemli uygulamalarından biridir. Ancak 1970'li yıllarda kutlamalarda patlayıcı maddeler kullanılması nedeniyle yasaklanan namaz gecesi, sonradan yasaklar kaldırılrsa da halk arasında rağbet görmemiş ve unutulmaya yüz tutmuştur. Bu bağlamda namaz gecesi kutlamalarının bir parçası olan kandil feneri uygulaması da unutulma sürecine girmiştir.

Dinsel etkileşim süreçleriyle ilgili bir kavram olan senkretizm (Su, 2011: 50), birbirinden farklı düşünce ve inanışların kaynaştırılması, bütünleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Türklerin İslam dinini kabul etmiş olsalar da yüzyıllardır sürdürdükleri geleneklerini İslam dini içerisinde devam ettirmeleri senkretizm kavramıyla açıklanabilir. Nitekim Su (2011: 50-51), din değiştirme sonucu eski ve yeni inanç sistemlerine ait birbirine benzer ve yakın unsurların bağdaştırılması ile gerçekleşen kaynaşmaların senkretizm konusu etrafında değerlendirilebileceğini belirtir. Bu bağlamda kandil feneri geleneği irdelendiğinde geleneğin icrası esnasında gerçekleştirilen uygulamaların eski Türk gelenekleri ile benzerlik göstermesinin yanı sıra İslam dinine ait uygulamalar ile bir arada kullanıldığı görülür. Bir başka ifadeyle kandil feneri geleneğinin uygulanması esnasında Türk kültüründeki mitolojik unsurların İslam dinine ait uygulamalarla bütünleştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, mit ve dinin inanç bağlamında benzer yapısıyla da açıklanabilir. Nitekim Bayat (2007: 86), mit ve din arasındaki en büyük benzerliğin her ikisinin de normal mantığa uymaması, her ikisinin temelinde de inancın varlığı olduğunu belirtir. Mit ve dinin inanç temelinde benzerliği, dinî ve mitik inanışların etkileşim sonucu senkretik bir yapıya bürünmesine neden olur. Bu doğrultuda çalışmada kandil feneri geleneği senkretizm bağlamında irdelenmiş, geleneğin Türk kültürünün eski inanç sistemi ile anlamsal bağı çözümlenerek İslam dini ile bir arada gerçekleştirilmesine yönelik bir tespitle bulunulmuştur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Niteliksel araştırma insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylemdir (Kümbetoğlu, 2017: 47). Bu bağlamda kaynak kişiler ile derinlemesine görüşme yapılmış, daha sonra bu bilgiler analiz edilmiştir. Ayrıca genelde namaz gecesi, özelde kandil feneri geleneği olmak üzere literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Kuşaklar boyunca aktarılarak bugüne taşınan bir efsanenin etrafında oluşan kandil feneri geleneği, tarihsel olarak Manisa'nın Bizanslılardan alınmasına dayanmaktadır. Manisa, Saruhan Bey tarafından Bizanslılardan alınmıştır. Ancak yazılı kaynaklarda Manisa'nın Türkler tarafından alınışı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Nitekim Emecen (2006: 3), "Tarihin İçinde Manisa" adlı eserinde Manisa'nın fetih tarihi ve nasıl ele geçirildiği hakkında kaynaklarda bilgi olmadığını belirtir.¹ Halk arasında anlatılan efsanelerde ise Saruhan Bey'in Kırtık/Çaybaşı mevkiinden şehre girdiği, askerlerinin çok olduğu izlenimini vermek için akşam olunca keçi sürülerinin boynuzlarına taktığı mumları yaktığı ve Bizanslıların Türk askerinin çok olduğunu zannederek kaleyi terk ettikleri, Kırtık'ta yapılan savaştan sonra Manisa'nın alındığı anlatılır (Uluçay-Gökçen, 1939: 23; Sunu, 1943: 9; Akgül, 1987: 102-103; Yurdoğlu, 1994: 54-55; Emecen, 2006: 3). Efsaneye göre Manisa, recep ayının ilk cuma gecesi alınmıştır. Bu gece aynı zamanda Regaip Kandili'dir. Manisa halkı Manisa'nın alındığı bu geceyi kutsallaştırıp mübarek saymış, o tarihten itibaren Manisa'da bir fetih yıldönümü olarak Regaip Kandilinin olduğu gece "namaz gecesi" olarak kutlanmıştır (Uluçay-Gökçen, 1939: 23; Uluçay, 1942: 6; Sunu, 1943: 9; Aksakal, 1987: 121; Akgül, 1987: 102-103; Emecen, 1989: 17; Yurdoğlu, 1994: 54-55). Bir başka ifadeyle Manisa'nın alındığı gece, Manisa halkı için kutsal olan Regaip Kandili ile ilişkilendirilerek kutsallaştırılmıştır. Bu noktada Regaip

Kandili'nin namaz gecesi olarak adlandırılmasına değinmek gerekir. Hz. Muhammed'in bu gecede ana rahmine düştüğü, recep ayının ilk perşembe günü oruç tutup gecesinde Regaip adıyla bir namaz kılmanın sevap olduğu yönünde rivayetler olduğu bilinmektedir (Kurt, 2017: 145). Her ne kadar bu rivayetlerin asılsız olduğu belirtilse de Regaip Kandili'nde namaz kılma geleneğinin halk tarafından kabul gördüğü ve "ilk namaz" olarak adlandırılmasının günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in vakit namazları dışında ayrıca namaz kıldığı rivayet edilen (Yalçın Çelik, 2010: 129) Regaip Kandili, Konya'da "ilk namaz" olarak da adlandırılır ve şenliklerle kutlanır (Görgülü, 2018: 72). Bu bağlamda Manisa'nın alınışını anlatan efsanede, şehirde ilk namazın şehrin alındığı gün olan Regaip Kandili'nde kılındığının ifade edilmesi ve kutlamaların "namaz gecesi" adı altında gerçekleştirilmesi fetih kutlamalarının Regaip Kandili kutlamalarıyla ilişkilendirilerek gerçekleştirildiğini ortaya koyar. İslam Ansiklopedisi'ne göre Regaip gecesiyile ilgili özel ibadet ve kutlamalar X. yüzyılda ortaya çıkmış, bu gecenin ilk defa kandil olarak kutlanmasına Kudüs'te 1056, Bağdat'ta 1087 yılında başlanmıştır (URL-1). Manisa'nın alındığı tarih kesin olarak bilinmese de Saruhan Bey'in yaşadığı dönemin 14. yüzyıl olduğu göz önüne alındığında, kutsal olan Regaip Kandili ile ilişkilendirilerek yapılan kutlamalar şehrin kutsanması olarak okunabilir. Bu bağlamda bir şehrin alındığı tarihin sabit olması ve her sene aynı tarihte kutlanması gerekirken, Regaip Kandili ile kurulan bağlantı sonucu her sene farklı bir tarihte kutlamaların yapılması dikkat çeker. İslâmî gelenekte kutsal olarak kabul edilerek kutlanan kandillerden biri olan Regaip Kandili, hicri takvime göre üç ayların başlangıcı olan Recep ayının ilk cuma gecesi kutlanır. Ancak hicri takvime göre Regaip Kandili'nin kutlandığı günün her sene değiştiği göz önüne alındığında, Manisa'nın alındığı tarihten ziyade, alınmasının kandil aracılığıyla kutsandığı ve kutlandığı söylenebilir.

Kandiller, İslami gelenekte kutsal olduğuna inanılan günlerdir. Köklü (2008: 28), bütün dinî günlerin gereğinin Manisa'da özenle yerine getirildiğini; ancak Manisa'nın bugün fethedildiğine inanıldığı için Regaip Kandili'nin eskiden çok daha özel bir şekilde kutlandığını belirtir. Tam bir bayram havasında kutlanan Regaip Kandili'nde Sunu'nun ifade ettiği gibi (1943: 9), yediden yetmişe herkes en güzel giysilerini giyer, birbirlerine ziyarete gider, dargın olan Müslümanlar birbirleriyle barışırlarsa en büyük sevabı işlediklerine inanılır. Regaip Kandili'nden bir hafta hatta on gün önce başlayan hazırlıkların en önemli unsuru ise kandil feneridir. Kandilin müjdecisi irili ufaklı, rengârenk kâğıtlardan yapılmış "mum"lar², susamlı helvalar, Manisa çarşısında sergileri süslemeye başlar. Nişanlı kızlara ve küçük çocuklara kandil feneri alınır, mumlar tavana asılır. Bir sene önce tavana asılan mumlar ise tavandan indirilerek yakılır. Ve o gece Manisa, tam bir şenlik yapar, maytaplar, çıtır pıtır ve havai fişekler, silahlar atılarak Manisa'nın Bizanslılardan alınışı geç vakitlere kadar kutlanırdı (Aksakal, 1987: 121, Aren, 2003: 55, Akgül, 1987: 103, Köklü, 2008: 28, Uluçay, 1942: 6, Sunu, 1943: 9). Manisa'da büyüklerin "namaz gecesi", çocukların ise kutlamalar esnasında çıtır pıtır, maytap gibi patlayıcı maddeler de kullanıldığı için "Çıtır Pıtır Gecesi" dedikleri bu kutlu gece (Akgül, 1987: 102) ile ilgili en eski kayıt kutlamalarda maytap ve havai fişek atılmasının yasaklanması ile ilgili olup 17 Ekim 1839 yılına aittir (Uluçay'dan akt. Pehlivan, 2012: 147).

Kandil Feneri Uygulaması

Geleneğe göre kandil feneri tavanda asılı durması gereken sürenin sonunda yakılır. Bu nedenle fenerin yapımında kullanılan tüm malzemeler yanabilen türdendir. Aren (2003: 55), kandil fenerinin elişi ve krapon kâğıtlarından süslemelerle yapılmış hakikaten küçük birer sanat eseri olduğunu söyler. Köklü (2008: 28), bu konuda Manisa'nın en eski şekercilerinden olan Sait Dinç Bey'den edindiği bilgileri şöyle aktarmıştır:

Mumun yapılışına gelince, mukavvadan yuvarlak kesilmiş ortası delik bir veya iki kasnak geçirilir ve bunlar da parlak ve renkli kâğıtlardan yapılmış motiflerle süslenip ucuna da fitilli mum takılırdı. Ayrıca üzerlerine kanaviçe veya tül den yapılmış bir gömlek geçirildiği de olurdu. Kırtasiyecisi Halid Ziya Bey ile Haydar Dede bu işin ustaları idi (2008: 28).

Manisa'da eskiden çok ehil ustalar kendi evlerinde ailece kandil feneri yapmaktayken (Akgül-Karadanişman, 2000: 69) günümüzde geleneğe bağlı kalarak yapan tek usta Ali Hikmet Çömlekçi'dir. Çocukluğunda eniştesinden öğrendiği kandil feneri yapımına memuriyet hayatı nedeniyle ara veren Çömlekçi, emekli olduktan sonra hayatını kandil feneri yapımına adanmıştır. Sağlık sorunları nedeniyle eskisi gibi kandil feneri yapamadığını belirten Çömlekçi, kandil fenerinin yapılışını şu şekilde anlatmıştır:

Önce ağacın gövdesi yapılır. Yapılacak kandil fenerinin büyüklüğüne göre kesilen oklava gibi ince uzun bir tahta parçası, üst üste serilen on iki kat gazete kâğıdının kısa kenarının köşesinden başlanarak çapraz şekilde sarılır ve bantlanır. Yapıştırıldıktan sonra içindeki oklava çıkarılır. Kâğıttan gövdenin dar ucunun uç kısmına beyaz ince mum takılarak düşmemesi için bantlanır. Daha sonra kandil fenerinin asılacağı ip rafyadan hazırlanır ve bantlanarak takılır. Bu şekilde kandil fenerinin direği denilen gövde kısmı hazırlanmış olur. Daha sonra kandil fenerinin katlarını hazırlamak için kartondan yuvarlak daireler kesilir. Dairelerin ortası fenerin direk kısmından geçebilecek büyüklükte kesilir. En alta takılacak daire en büyük olandır, sırasıyla bir santim küçük olacak şekilde diğer katlar kesilir. Daha sonra katlar en büyük kattan başlanarak fenerin gövdesine geçirilir ve yapıştırılır. Fenerin gövde kısmı jelatinden yapılan süslerle yukardan başlanarak aşağıya kadar sarılır. Jelatin kâğıtları ve renkli kâğıtlardan yapılan çiçek şeklindeki süslemeler katlara yapıştırılır. Kandilin katlarından bir tanesine dikdörtgen şeklinde küçük bir ayna yapıştırılır. Her kata süslemeler yerleştirildikten sonra fenerin etrafı kırmızı jelatin kâğıdıyla kaplanır (KK-1).

Görsel-1:Çömlekçi ve kandil feneri yapım aşaması

Görsel-2: Kandil feneri

Günümüzde kandil fenerinin etrafını kaplamak için sadece kırmızı jelatin kâğıdı kullanılsa da eskiden beyaz ve yeşil jelatin kâğıtları da kullanılmaktadır ve bu renkler farklı anlamları ifade eder (Bk. Görsel 2). Evlenecek olan kız ya da erkek evin tek çocuğuyse beyaz olan kandil feneri, damat ve gelin adayının biri ya da ikisi de hacca gitmişse yeşil kandil feneri götürülmesi yaygındır. Kandil fenerinin rengi nişanlı çift ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir. Nitekim Çömlekçi, nişanlı kızın evine giderken dışardan görenler tarafından götürülen kandil fenerinin rengine göre nişanlı çift evin tek çocuğu mu, hacca gitmiş mi anlaşıldığını söylemiştir. Ayrıca oldukça zahmetli ve sabır isteyen bir iş olan kandil fenerinin süslemeleri de dâhil tüm malzemelerinin yapımının yaklaşık bir gün sürdüğünü, tamamen el işiyle yapılan fenerlerin ücretleri düşük olduğu için günümüzde bu sanatı öğrenmek isteyen olmadığını ifade etmiştir. Günümüzde şekerci ve kuruyemiş dükkânlarında satılan kandil fenerlerinin ise geleneğe tam olarak uygun yapılmadıklarını belirtmiştir (Bk. Görsel 3). Nitekim Manisa'da kuruyemiş ve şekerci dükkânlarında satılan kandil fenerlerine bakıldığında dış görünüm olarak kandil fenerine benzese de içerik ve kullanılan malzemeler açısından geleneği yansıtmadıkları görülmektedir. Günümüzde satılan kandil fenerlerinde kandil feneri için olmazsa olmaz olarak nitelendirilen aynanın yer almadığı, elışı kâğıdından yapılan süslemelerin yerini ise yılbaşı ağacı süslemede kullanılan renkli püsküllerin aldığı görülür (Bk. Görsel 4).

Görsel-3: Manisa'da kandil feneri satan şekerçi dükkânı

Görsel-4: Şekerçide satılan kandil feneri

Âdet, bir topluluğun yapmaya ve uymaya alışageldiği ve topluluk tarafından yapılması gerekli görünen davranış kalıbıdır (Örnek, 1971: 13). Bu bağlamda Manisa halkı için Regaip Kandili'nde nişanlı kıza kandil feneri götürülmesi, yapılması gereken bir davranış kalıbı olarak namaz gecesi âdetlerinden biridir. Dolayısıyla Manisa'da nişanlı kız için Regaip Kandili'nde kandil feneri alınması önemlidir. Nitekim Akgül (1987: 103), Manisalı nişanlı kız için namaz gecesinin ayrı bir anlamı ve önemi olduğunu; çünkü ona o gün rengârenk kâğıttan yapılmış büyük, süslü mum ve tepsiler içinde hediyeler götürüldüğünü söyler. Bu âdetin yerine getirilmemesi Manisa halkı tarafından hoş karşılanmayan bir davranıştır. Nitekim Aren, babasının nişanlılık döneminde annesine kandil feneri almadığı için annesinin ömür boyu süren sitemini “Çaybaşı-Manisa” adlı eserinde şu şekilde anlatmıştır:

Zavallı babacığım... Annemle nişanlılık dönemi içine Regaip kandili girmiş, ama babam Manisa âdetini bilmediği için anneme mum göndermemiş. Annem de hemen her Regaip kandilinde “Sen bana bir mum bile göndermedin” diye o hatasını hatırlatır, babam da “Yahu ben Manisalı değilim, âdetlerinizi ne bileyim, söyleyen de olmadı, benim ne günahım var?” derse de inandıramaz, bir dahaki Regaip kandilinde gene aynı acı siteme maruz kalırdı. Annem de bu mevzuda çok acımasızdı (2003: 55-56).

Görüldüğü gibi nişanlı genç kıza kandil feneri alması gereken kişi Manisalı değildir ve Manisa'ya özgü bu gelenekten haberi olmadığı için bu geleneği gerçekleştirilememiştir. Bu durum, kandil feneri uygulamasının geleneğin aktarım mekânına bağlılığı ile açıklanabilir. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi nişanlı kıza kandil feneri alınmamasının toplumca hoş karşılanmamasının nedeni ilk bakışta geleneğe verilen değer ile ilgili görünse de, aslında gerçek olduğuna inanılan bir efsane etrafında oluşan geleneğe verilen değer ile ilgilidir. Eliade'nin ifade ettiği gibi “gerçek bir öykü”yü belirten mit, bu yönüyle kutsal sayılır, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için de son derece değerlidir (2001: 11). Bu bağlamda değerli olduğuna inanılan bir geleneğin gerçekleştirilmemesi bireyde değersizlik duygusu yaratır.

Yukarıda da belirtildiği gibi geçmişte bir bayram havasında kutlanan namaz gecesi, günümüzde neredeyse unutulmak üzeredir. Bu duruma, kutlamalar esnasında patlayıcı maddeler kullanıldığı için namaz gecesinin 1970'li yıllarda yasaklanması neden olmuştur. Karadanişman (2012: 153), insanların en yakınları ile dahi birbirine düştüğü anarşi günlerinde şehrin her yerinde bombalar patladığını, tabancalarla insanların birbirini vurup öldürdüğünü, bu nedenle vilayet ve emniyetin bu gecede yapılan şenlikleri yasakladığını söyler. Bir başka ifadeyle içinde bulunulan dönemde yaşanan toplumsal olaylar nedeniyle kutlamaların belli bir süre için dahi olsa yasaklanması, kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir unsurun unutulmaya yüz tutmasına neden olmuştur. Nitekim bir süre sonra yasakların kalkmasıyla namaz gecesi canlandırılmaya çalışılsa da halk arasında kabul görmemiştir. Bu bağlamda Ramazan Erbak, Manisa'da otuz yıldır yaşadığını ve bu geleneği görmediği gibi gelenekten haberinin dahi olmadığını ifade etmiştir (KK-2). Sadullah Aral ise, 1970-1975 yılları arasında yasaklanan geleneğin unutulmasında günümüzde bahçeli evlerin olmamasının da etkili olduğunu aktarmıştır. Eskiden mahallelerde yer evleri olduğu için sokakta kapı ötü sohbetleri yapıldığını, kutlamaların sokak aralarında da yapıldığını belirtmiştir (KK-3). Ancak günümüzde apartmanlaşma ile bahçeli evlerin yerini kat mülkiyeti almış, bu durum geleneksel

mahalle yapısının değişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de mekânsal anlamda özellikle apartmanlara geçiş süreci sadece aile ve komşuluk ilişkilerine ve mahalle kültürüne ket vurmamış, kolektif yapı barındıran kutlamaların da mekânsal olarak dönüşmesine neden olmuştur (Tekin, 2021: 79). Nitekim geleneksel mahalle yapısının değişimi ile namaz gecesinin kutlama mekânı olarak sokak aralarının kullanımı sona ermiştir. Bu bağlamda kentleşme ile geleneksel mahalle yapısının apartmanlaşmaya evrilmesi, geleneksel bilginin aktarımını da olumsuz etkilemiştir. Geçmişte namaz gecesini kutlamaları mahalle aralarının dışında tüm halkın bir araya geldiği mekânlarda toplu şekilde de yapılmaktadır. Eskiden genel olan kutlamalar Çaybaşı’nda yapılırken günümüzde kent halkı olarak toplu bir kutlama yapılmadığı görülmektedir (Aksakal, 1987: 121). Aktarım mekânı olarak kutlama alanlarının ortadan kalkması ya da dönüşmesi aktarımın da kesintiye uğramasına neden olur. Mekân zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar (Lefebvre, 2019: 25). Bu bağlayıcı özelliği ile mekân, aktarım ortamı olarak geleneğin sürekliliğine ve dönüşümüne hizmet eder. Aktarım mekânının ortadan kalkması geleneğin kesintiye uğramasına neden olur. Dolayısıyla geleneklerin kuşaklar arasında aktararak yaşatılmasında aktarılan bilgi kadar aktarım mekânı da önem taşır. Bir başka ifadeyle yasaklamanın yanı sıra kentleşmenin de etkisiyle genelde namaz gecesini, özelde kandil feneri geleneğinin unutulma sürecine girdiği söylenebilir.

Çalışmanın bu bölümünde kandil feneri geleneğinin Ürgüp’te görülen “nahıl övme” geleneğindeki “nahıl” ile Kars’ta görülen “şah bezeme” geleneği arasındaki benzerliğine değinmek yerinde olacaktır. Halk arasındaki inanişaya göre Manisa mum sayesinde alındığı için, namaz gecesinin en önemli unsuru “mum” olarak da adlandırılan kandil feneridir. Bu bağlamda kandil feneri ile Osmanlı döneminde bir düğün geleneği olan nahıl arasında benzerlik görülür. And, mumun pek çok değişik kültürde düğünle ilgili sembolik bir yanı olduğunu, nahılın aynı zamanda “düğün mumu” olduğunu gözden uzakta tutmamak gerektiğini belirtir. Nahıllar ağaç biçiminde, üzeri balmumundan insan, hayvan, yemiş, çiçek biçimleriyle bezenmiş, ayrıca değerli taşlar, altın, gümüş yapraklarla, renkli ve yıldızlı kâğıtlarla süslü yapılardır (1982: 213-216).³ Bu yapısı ile kandil feneri de ağaç şeklinde katlardan oluşması ve katlarında yer alan süslemeler ile nahıl ile benzer bir yapıya sahiptir. Ayrıca ateş unsurunun da ortak olduğu görülür. Ancak üzerindeki mum tutuşturularak tamamen yakılan kandil fenerinin aksine, nahıl övme ve kına yakma töreni bittikten sonra oğlan evine götürülen nahılın sadece üzerindeki mumlar güveyi girince yakılır (Önder, 1956: 1315). “Şah kaldırma” geleneği ise Anadolu’da Karapapak Türkleri tarafından uygulanan bir düğün geleneğidir. Şah kaldırma için bir şah ağacı hazırlanır ve kuruyemiş, elma, nar ile süslenir. Şah kaldırıldıktan sonra şah alayı meşaleler ve mumlar eşliğinde düğün evine gider (Altunsabak, 2016: 121-122). Görüldüğü gibi şah kaldırma geleneğinde yer alan şah ağacı bolluk ve bereketi simgeleyen unsurlarla süslenir ve yukarıda tutulur. Kandil feneri, ağaç olarak adlandırılmasa da ağaç olarak nitelendirilir ve her katı çeşitli objelerle süslenir. Bir sonraki Regaip Kandili’ne kadar tavanda asılmak suretiyle yukarıda tutulması şah ağacının yukarıda tutulması ile benzerlik gösterir. Ayrıca ateş unsurunun da benzer olduğu görülür. Şah ağacı mumlar ve meşaleler eşliğinde düğün evine götürülür, kandil feneri ise tavanda asılı durması gereken sürenin sonunda tavandan indirilerek yakılır. Bu doğrultuda kandil fenerinin günümüzde geçiş dönemlerinden düğün ile ilgili bir uygulama olması, ağaç görünümünde olması ve katlardan oluşması, katlarında süslemeler olması, ayrıca yerden yüksekte tutulması ve ateş unsuru ile nahıl övme ve şah kaldırma geleneği ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Namaz gecesini ve kandil feneri uygulamasının Konya’da gerçekleştirilen “şivlilik” geleneği ile de benzerlik gösterdiği görülmektedir. Şivlilik, Recep ayının müjdecisi olan ve ilk namaz olarak adlandırılan Regaip Kandili’nin sabahında başlayıp akşamına kadar gerçekleştirilen Konya’ya özgü bir gelenektir (Görgülü, 2018: 72). Konya’da Regaip Kandilinde özellikle çocuklar fenerlerle sokaklara çıkarak ramazanın gelmesini kutlarlar. Şehrin hemen bütün sokakları boydan boya kâğıt fenerlerle donatılır. Elde taşınan renk renk ve çeşitli şekillerde olabilen fenerler bu ilk namaz kutlamalarının unsurundandır (Baykara, 2000: 880). Görüldüğü gibi Konya’da gerçekleştirilen şivlilik geleneği, kutlamaların ilk namaz şenlikleri olarak Regaip Kandilinde gerçekleştirilmesi ve kutlamalar esnasında fenerlerin kullanılması ile Manisa’da gerçekleştirilen namaz gecesini ve kandil feneri geleneği ile benzerlik göstermektedir.

Kandil Feneri Geleneğinde Mitolojik Unsurlar

Kandil feneri geleneğini uygulayan Manisa halkı, geleneği bir efsaneye dayandırmaktadır. Söz

konusu efsane, Manisa'nın Bizanslılardan alınarak Türklerin eline geçmesi ile şehrin bir yerleşim yeri olarak kökenine gönderme yapar. Bu bağlamda efsane, şehrin kökenine gönderme yapan etiyolojik bir mit olarak değerlendirilebilir. Hooke (2002: 16), eski bir tür olan etiyolojik mitos (nedenbilimsel mitos)'un işlevini bir göreneğin, bir adın, hatta bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel bir açıklamasını sunmak olduğunu söyler. Kökene dair bu açıklama kimlik oluşumuna katkıda bulunur. Nitekim mitler ve efsaneler kimlikle ilgilidir, "biz" kimiz, nereden geliyoruz ve "bizim" evrendeki yerimiz neresi sorularına cevap verirler (Assmann, 2018: 152). Mitler aynı zamanda gerçek olduğuna inanılan öykülerdir. Bu bağlamda efsaneye bakıldığında halk arasında efsanenin gerçek olduğuna inanıldığı görülür. Bu noktada Manisalı yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anılarını anlattığı "Anamın Kitabı" adlı eserinde Saruhan Bey'in Manisa'yı alması ile ilgili efsaneye de değindiğini belirtmek gerekir. Karaosmanoğlu, babasından 1890'lı yıllarda dinlediği şekliyle efsaneyi anlattıktan sonra babasının dışında birçok Manisalıdan da efsaneyi aynı şekliyle dinlediğini aktarır:

Babam, pek ziyade hoşuma giden bu masalı bana kelimesi kelimesine tam bu tabirlerle ve bu üsluplarla mı anlatmıştı? Pek iyi bilmiyorum. Lâkin çocukluğum boyunca, hatta daha büyük yaşlarımda bile aynı masalı birçok Manisalıdan ağzından hep yukarıda naklettiğim tarzda dinlediğim için babamdan da ilk defa onu başka türlü dinlemiş olacağıma ihtimal veremiyorum (2014: 38).

Karaosmanoğlu'nun sözleri, efsane ve efsane etrafında uygulanan geleneklerin Manisa halkı tarafından kabul görebilmesini kuşaktan kuşağa aktarıldığını ifade etmesi açısından önemlidir.⁴

Gerçek olduğuna inanılan ve kuşaklar boyunca aktararak bugüne taşınan bir efsanenin etrafında oluşan kandil feneri uygulamasına namaz gecesi ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda kısmen değinilmiş; ancak geleneğin kültürel kökenleri ve içerdiği mitolojik unsurlar araştırılmamıştır. Türklerin İslam dinini kabul etmiş olsalar da yüzyıllardır sürdürdükleri geleneklerini İslam dini içerisinde bütünleştirerek devam ettirdikleri göz önüne alındığında, kandil feneri uygulamasının da Türk kültürünün eski inanç sisteminden izler taşıyacağı muhakkaktır. Nitekim İnan (2000: 204), "Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan birçok inanç, gelenek ve âyinleri yeni dinlerine sokmaya muvaffak olmuşlardır Şamanizm geleneklerinin çoğu, güya İslâm talimatından imiş gibi, yüzyıllar boyunca sürüp gelmektedir." sözleri ile Türklerin İslam dinini kabul etmiş olsalar da yüzyıllardır sürdürdükleri geleneklerini İslam dini içerisinde devam ettirdiklerini ifade eder. Bu bağlamda kandil feneri uygulaması, içerisinde taşıdığı mitolojik unsurlar ile de dikkat çeker. Bu noktada kandil fenerinin ağaca benzeyen yapısıyla öncelikle ağaç kültü ile ilişkisine değinmek gerekir. Tanrısal bir özellik taşıdığına inanılan ağaç, birçok kültürde kutsal olarak kabul edilir. Ağacı "tanrısal" bir varlık olarak kabul eden insanlık onu, neredeyse bütün inanma ve pratiklerinde ana eksene oturtur (Ergun, 2012: 25). Bu bağlamda namaz gecesi geleneği incelendiğinde ağaca benzeyen yapısı ile kandil feneri, geleneğin temel unsuru olarak dikkat çeker. Nitekim kandil fenerinin yapılışını anlatan Çömleği, "Önce ağacın gövdesi yapılı" sözleri ile fenerin gövdesini ağaç gövdesi olarak nitelendirir. Bir başka ifadeyle geleneğin uygulanması esnasında ağaç kültü, geleneğin temel unsuru olan kandil feneri ile hayat bulur. Türk kültüründe ağaç, bu dünyayla öteki dünyanın, yer altıyla yeryüzünün ve gökyüzünün, insanla Tanrı'nın irtibatını sağlayan bir varlıktır (Ergun, 2012: 54). Bir başka ifadeyle ağaç, yeraltından gökyüzüne uzanan yapısı ile tanrı ile bağlantı kurulmasına aracılık eder. Bu bağlamda tanrısal bir varlık olarak kutsal olan ağaca benzetilen kandil feneri, bir yıl boyunca "yukarıda" asılı tutularak kutsalla bağlantı kurma işlevine hizmet eder. Kutsalla bağlantı kurma amacıyla kandil fenerinin tavanda asılı tutulması, Türklerde gök kavramı ile de ilintilidir. İslamiyet öncesi Türklerde gök, tanrının yaşadığı yer olarak nitelendirildiği için kutsaldır. Ögel, bir sonsuzluk olması ile gök ve Tanrının Türklerde birbirinin içinde değerlendirildiğini belirtir (2014: 189). Bu bağlamda ağaca benzetilen kandil fenerinin "yukarıda" tutulma amacıyla tavana asılması, evlenecek çift ile büyüme sürecinde olan çocukları kutsamak amacıyla tanrıdan kut almak olarak da değerlendirilebilir.

Kandil feneri geleneğinde arkaik kültürün en belirgin izlerinden biri de fenerin dışına kaplanan jelatin kâğıdının renkleridir. Eskiden kandil fenerinde jelatin kâğıdı olarak kırmızı, beyaz ve yeşil renk kullanılmaktadır. Kırmızı, ateşi ve evliliği simgeler. Kırmızı renk eril hareket ilkesini, ateşi, hükümdarlığı, aşkı, hazzı, gelin ve evlilikle ilgili birtakım hususları ifade eder (Çoruhlu,2010: 208).

Bu bağlamda kırmızı renk olan kandil feneri, fenerin yakılması ile ateşe gönderme yapar ve koruyuculuk görevi üstlenir. Nişanlı çiftten kız ya da erkeğin tek çocuk olması durumunda kandil fenerinin etrafına kaplanan jelatinde beyaz rengin kullanılmasını ise Türk mitolojisinde beyaz rengin anlamı ve kullanımı ile açıklamak mümkündür. Türk mitolojisi ve kültüründe en yaygın olarak kullanılan renk beyazdır. Gök Tanrı kavramının yerini birçok Türk topluluğunda görülen Ülgen'in almasıyla beyaz renk, gök renginin yerine geçmiş ve Gök Tanrı'nın ya da Ülgen'in rengi sayılmıştır. Bu nedenle göğe ait ya da iyilik tanrıları olarak gruplandırılacak tanrılarla ilgili uygulamalarda beyaz renk görülmektedir (Çoruhlu, 2010: 211-212). Bu bağlamda mitolojide tek olduğuna inanılan Tanrı için kullanılan beyaz rengin, nişanlı kız ya da erkeğin evin tek çocuğu olduğunu ifade etmek için kandil fenerinde kullanıldığı görülür. Yeşil renk ise genelde doğayı, özelde ise ağacı simgeler. Türk toplulukları için yeşil, rengini doğadan alır ve genel olarak orman kültürü, özel olarak da ağaç kültürü ile ilgilidir. Özellikle İslamiyet'ten sonra Peygamberin ehl-i beytinin ve oğullarının simgelerinin yeşil olması, tarikat ehli insanların sarık ve cübbelerinde çoğunlukla yeşilin tercih edilmesi yine bu rengin Türklerde her devirde önemini sürdürdüğünü gösterir (Çoruhlu, 2010: 213-214). Bir başka ifadeyle Türkler için doğayı simgeleyen yeşil renk, İslamiyet'in kabulü sonrasında İslam dini içerisindeki kullanımı ile Türk kültürünün içinde yerini almıştır. Bu bağlamda nişanlı çiftten gelin ya da damadın hacca gittiğini ifade etmesi açısından kandil fenerinin yeşil renk jelatinle kaplanması, Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra yeşil rengi İslam dini içinde taşıdığı anlamları kültürlerine aktardıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Kandil fenerinde mutlaka olması gereken ayna, ilk bakışta nazardan korunma amaçlı kullanılıyor gibi görünse de arkaik inanışlara dair bir unsur olarak dikkat çeker. Mitik düşüncede ayna, bu dünya ile öbür dünya arasındaki sınırı sembolize eder (Beydili, 2005: 80). Bir başka ifadeyle ayna, yansıtma özelliği ile gerçek ve yanılsama olan arasında bir çizgide durur. Dolayısıyla ayna, insan için bilinmeyen dünyaya açılan bir kapı gibidir. Bu kapı, aynanın farklı alemlerle ve bu dünya ile ilgili bilgi verdiği, iblisleri ışık yansıtarak korkuttuğu ve kovduğuna inanılan bir kapıdır (Baldıck, 2010: 143). Bu yönüyle ayna, iblisleri ve kötü ruhları uzaklaştırarak bulunduğu ortamda saflığı ve temizliği sağlamaya hizmet eder. Nitekim kandil fenerinde süslemelerin en önemli unsurunun ayna olduğunu belirten Çömlekçi, büyüklerinden aynanın saflığı, temizliği, sıcaklığı temsil ettiğini öğrendiğini söylemiştir. Burada dikkat çeken nokta, aynanın ateş unsuru ile birlikte kullanılmasıdır. Kötü güçler ateşten, ışıktan, ışığı yansıtan demir nesnelere korktuğu için gelinin yanında mum yakmakla birlikte ayna da tutulur (Abdullah, 2005: 37). Bu bağlamda kandil feneri uygulamasına bakıldığında, fenerde bulunan mumun yakılarak ateş unsurunun ayna ile bir arada kullanıldığı görülür. Dolayısıyla kandil feneri uygulamasında aynanın nazardan koruma işlevinden ziyade, kötü ruhları uzaklaştırmak için kullanıldığı söylenebilir. Bu noktada geleneğin uygulanması esnasında önemli bir yeri olan ateş kültürüne de değinmek gerekir. Türklerde ateş bir tanrı değildir, Türk adlı bir ata tarafından keşfedildiğine veya Tanrı tarafından gönderildiğine inanılır (Ögel, 2014: 630). Dolayısıyla ateş, Türkler için kutsaldır ve bireyi kötülüklerden koruyan büyüsel bir güç taşımaktadır. Çeşitli inançlara göre ateş kötülükleri uzaklaştırıcı, arıtıcı, canlılara güç ve sağlık kazandırıcı bir öze sahiptir; dumanı ise büyüsel güçler taşır (Örnek, 1971: 25). Bu yönüyle ateş, insan hayatı için önemli olan geçiş dönemlerinde bireyi olası kötülüklerle karşı korumak için kullanılan unsurlardan biridir. Nitekim İnan (2000: 70), düğün törenlerinde ateş ve ocağın gerek Şamanistlerde ve gerek Müslüman Türklerde çok önemli bir yeri olduğunu belirtir. Bu bağlamda kandil feneri uygulamasına bakıldığında, belli bir süre tavanda asılı durarak muhafaza edilen fenerin bir süre sonra yakıldığı görülür. Bu süre çocuklar için alınan kandil feneri ile nişanlı kızlar için alınan kandil fenerinde farklılık göstermektedir. Çömlekçi, nişanlı kıza götürülen kandil fenerini bazı ailelerin kına gecesinde yaktıklarını, bazılarının ise feneri yakmak için bir sene beklediğini, tespih çekerek dua ederek ertesi sene kına gecesinde yaktıklarını ifade etmiştir. Çocuklar için alınan kandil feneri ise bir sonraki Regaip Kandili'nde yakılır:

Her aile bu mumlardan çocuklarının sayısınca alır, evinin görünür bir yerine asar. Tam bir sene o mumun tespih çektiğine inanılır. Her çocuk kendi mumuna itina eder, düşmesin, kırılmasın diye korur gözetir. Regaip gecesi de yeni mum yerine asılır, eskisi ise yatısı namazından sonra çınaraltına, mescidin önünde toplanan halkın coşkun eğlenceleri içinde yakılır, çocuk dibinden tutar, tükeninceye kadar bir yıldız gibi ışık saçar durur. Bu bir şehriyindir (Aren, 2003: 55).

Günümüzde çocuklar için kandil feneri alınmadığı, uygulamanın nişanlı kızlarla sınırlı olduğu düşünüldüğünde, bu durum kültürel bir unsurun kuşaklar arasında aktarımda kesintiye uğraması olarak okunabilir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta, kandil fenerinin bir sonraki sene kına gecesinde tespih çekilerek, dua edilerek yakılması ve halk arasında tavanda asılı duran kandil fenerinin tespih çektiğine inanılmasıdır. Karadanışman, çocukluğunda kendisi için alınan yeni kandil fenerinin tavanda asılı olan eski fenerle değiştirilmesinin nedenini sorduğunda babaannesinin anlattıklarını şöyle aktarır: “Bunu tavana asacağız. Orada tespih çekecek. Eskisi bir yıl çekti” derdi. Fener bazı günler rüzgârın etkisiyle hareketlenir. Babaannem, ‘Gördün mü bak nasıl tespih çekiyor’ diyerek beni manevi yönden kendince etkilerdi” (2012: 152-153). Görüldüğü gibi kandil fenerinin ilahiler eşliğinde kız evine götürülmesi, tavanda asılı dururken tespih çektiğine inanılması gibi unsurlar İslam dininin geleneğe yansımalarıdır.

Sonuç

Namaz gecesini, Manisa'nın en eski geleneklerinden biridir ve kökeni şehrin Bizanslılardan alınmasına dair halk arasında anlatılan efsaneye dayanır. Kandil feneri, namaz gecesini kutlamalarının önemli uygulamalarından biridir. Manisa'nın alındığı tarih kesin olarak bilinmese de Saruhan Bey'in yaşadığı dönemin 14. yüzyıl olduğu göz önüne alındığında, namaz gecesinin 14. yüzyıldan itibaren kutlandığı söylenebilir. Namaz gecesini, kutlamalar esnasında patlayıcı maddeler kullanıldığı için 1970'li yıllarda yasaklanmış, daha sonra canlandırılmaya çalışıldıysa da halk arasında kabul görmemiştir. Genelde namaz gecesini, özelde kandil feneri geleneğinin unutulmaya yüz tutmasında yasaklamanın yanı sıra kentleşmenin de etkisi bulunmaktadır. Eskiden yer evlerinin olduğu mahallelerde kutlamalar sokak aralarında da yapılırken günümüzde apartmanlaşma ile kutlama mekânı olarak sokak aralarının kullanımını sona ermiştir. Bu bağlamda kentleşme ile geleneksel mahalle yapısının apartmanlaşmaya evrilmesi, ayrıca toplu olarak kutlama yapılan mekânların ortadan kalkması geleneksel bilginin aktarımını da olumsuz etkilemiştir.

Manisa'nın alındığı tarihin namaz gecesini adı altında kutlanması, şehrin Regaip Kandili'nde alındığına dair inanışa dayanır. Regaip Kandili'nde namaz kılma geleneği günümüzde de sürdürülen bir gelenektir ve “ilk namaz” olarak da adlandırılarak şenliklerle kutlanır. Bu bağlamda Manisa'nın alınışını anlatan efsanede, şehirde ilk namazın şehrin alındığı gün olan Regaip Kandili'nde kılındığının ifade edilmesi ve kutlamaların “namaz gecesini” adı altında gerçekleştirilmesi fetih kutlamalarının Regaip Kandili kutlamalarıyla ilişkilendirilerek gerçekleştirildiğini ortaya koyar. Geçmişte bir bayram havasında kutlanan Regaip Kandili'nde nişanlı kızlara ve küçük çocuklara alınan kandil feneri tavana asılır. Çocuklar için bir sene önce tavana asılan kandil feneri tavandan indirilerek yakılır, yerine yenisi takılır. Nişanlı kızlara alınan kandil feneri ise kına gecesinde yakılır. Çalışmada kandil fenerinin günümüzde sadece nişanlı kızlar için alındığı tespit edilmiştir. Bu durum, kültürel bir unsurun kuşaklar arasında aktarımda kesintiye uğraması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Manisa'nın Bizanslılardan alınmasına dayanan bir uygulama olan kandil fenerinin zaman içinde bir geçiş dönemi uygulaması olarak halk kültüründe yerini aldığı görülmektedir. Bu durum, önemli bir tarihsel olayın insanların yaşamlarına ve kültürlerine yansımalarına dair bir örnek olarak okunabilir.

Kandil feneri geleneği, içerisinde taşıdığı mitolojik unsurlar ile de dikkat çeker. Ağaç kültü, kandil fenerinin ağaca benzeyen yapısı ile ortaya çıkar. Tanrısal bir varlık olarak kutsal olan ağaca benzeyen yapısı ile kandil feneri, bir yıl boyunca “yukarıda” asılı tutularak kutsalla bağlantı kurma işlevine hizmet eder. Kutsalla bağlantı kurma amacıyla kandil fenerinin tavanda asılı tutulması, Türklerde gök kavramı ile de ilintilidir. İslamiyet öncesi Türklerde gök, tanrının yaşadığı yer olarak nitelendirildiği için kutsaldır. Bu bağlamda ağaca benzetilen kandil fenerinin “yukarıda” tutulma amacıyla tavana asılması, evlenecek çift ile büyüme sürecinde olan çocukları kutsamak amacıyla tanrıdan kut almak olarak da değerlendirilebilir. Kandil feneri geleneğinde arkaik kültürün belirgin izlerinden biri de fenerin dışına kaplanan jelatin kâğıdının renkleridir. Eskiden kandil fenerinde jelatin kâğıdı olarak kırmızı, beyaz ve yeşil renk kullanılmaktadır. Kırmızı, ateşi ve evliliği simgeler. Kırmızı renk olan kandil feneri, fenerin yakılması ile ateşe gönderme yapar ve koruyuculuk görevi üstlenir. Nişanlı çiftten kız ya da erkeğin tek çocuk olduğunu ifade etmesi açısından beyaz rengin kullanımını ise mitolojide tek olduğuna inanılan Tanrı için beyaz rengin kullanımını ile açıklanabilir. Nişanlı çiftten gelin ya da damadın hacca gittiğini ifade etmesi açısından kandil fenerinin yeşil renk

jelatinle kaplanması, Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra yeşil rengi İslam dini içinde taşıdığı anlamla kültürlerine aktardıklarını göstermesi açısından önemlidir. Kandil fenerinde mutlaka olması gereken ayna, ilk bakışta nazardan korunma amaçlı kullanılıyor gibi görünse de ateş unsuru ile birlikte kullanılması aynanın nazardan koruma işlevinden ziyade, kötü ruhları uzaklaştırmak için kullanıldığını göstermektedir. Kısaca ritüelde kullanılan "ateş, ağaç, ayna ve renk" unsurları mitik anlam içerir.

Manisa'da bir fetih yıldönümü olarak kutlanan namaz gecesinin temel unsuru olan kandil feneri, eski Türk kültürüne ait inanç ve uygulamalar ile İslam dinine ait uygulamaların bir arada gerçekleştirildiği kültürel bir unsurdur. Efsaneye göre kandil feneri geleneğinin İslam dininde kutsal kabul edilen günlerden biri olan Regaip Kandili ile ilişkilendirilerek gerçekleştirilmesi, kandil fenerinin ilahiler eşliğinde kız evine götürülmesi, tavanda asılı dururken tespih çektiğine inanılması gibi unsurlar arkaik dönem inanışları ile İslam dinine ait inanışların bir arada kullanılmasına dair anlamsal bağı ortaya koymaktadır. Türklerin İslam dinini kabul etmiş olsalar da yüzyıllardır sürdürdükleri geleneklerini İslam dini içerisinde devam ettirdikleri göz önüne alındığında kandil feneri geleneğinin senkretik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Anadolu Türklerinin kolektif belleğinde yer alan halk inanışları, yeni inançlarıyla sentezlenerek yaşatılmaya devam etmektedir.

Sonnotlar

¹ Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde: "Sultan Alâeddin'in beylerinden Sarhan Bey Rum krallarından Pulskuyo adlı kefereden almıştır. Yunanca bu kalenin adı Endirefil'dir." (Zillioğlu, 1984: 33), sözleri ile Manisa'nın alınışından bahseder. Ancak seyahatnamede de fetih tarihiyle ve fethin nasıl gerçekleştiği ile ilgili bilgi yer almamaktadır.

² Kandil fenerine mum da denilmektedir.

³ Osmanlı Devleti yıllarında saray sünnet/evlenme törenlerinde ve savaşlardan galip geldiğini anlatan törenlerde "geçit alayı" olarak uygulanan bir gelenek olan "nahıl", günümüzde Nevşehir'e bağlı Ürgüp ilçesinde sünnet ve düğün törenlerinde yer alır (Bağı, 2020: 5).

⁴ Karaosmanoğlu, efsaneyi şöyle aktarmıştır: "Bir gece yarısı, herkes uykudayken dağın arka tarafından tırmanıp çıkan askerlerimiz sessizce gelmişler, o zaman kilise olan Ulu Camiin öte yanındaki tepeyi tutmuşlar. Niyetleri işi velveleye vermeksizin tepeden inme bir baskınla bütün gâvurları yataklarında kılıçtan geçirmişler. Ama ortalık o kadar karanlık ki, önlerini göremiyorlarmış. Nedelim neyleyim diye düşünürlerken bir de ne görsünler, aksakallı bir Pir, önüne bir sürü keçi katmış onlara doğru geliyor. Aksakallı Pir yaklaşmış, ta yanlarına sokulmuş ve demiş ki: "Evlatlarım, alın şu sırtımdaki torbayı. Çıkarın içinden şu çingiraklarla çıraları. Çingirakları keçilerin boyunlarına takın. Çıraları da uçlarından tutuşturup boynuzlarına bağlayın. Hepsini birden aşağıya doğru salıverin. Haydi, yolunuz aydın olsun!" Aksakallı Pir bunları söyleyerek sırta kadem basmış. Bizimkiler hemen bu evliyanın dediği gibi yapmışlar ve keçi sürülerini tepeden aşağıya koyuvermişler. Öbür yandan ise, biraz sonra yüzlerce çingirak sesleri ile uyanıp yataklarından fırlayan gâvurlar karanlığın içinden alay alay birtakım meşalelerin kasabaya doğru yaklaştığını da görünce neye uğradıklarını bilememişler, tabana kuvvet kaçmaya başlamışlar. Keçiler kovalar, bunlar kaçır. Nihayet, soluğu ovada aldıkları vakit bir yerde horozlar ötüp sabah olur. Bunların da akılları başlarına gelir ama iş işten geçer. İşte o vakitten beri ovadaki bu yere Horoz Köyü derler ve içinde hala gâvurlar oturur." (2014: 38).

Kaynaklar

ABDULLAH, B. (2005). *Azerbaycan Merasim Folkloru*. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü.

AKGÜL, H. (1987). *Manisa Folkloru*. Manisa: Şafak Matbaası.

AKGÜL, H. ve KARADANIŞMAN, T. (2000). "Manisa Hakkında Konuşmalar". *Manisa Dergisi*, 57-70.

AKSAKAL, B. (1987). *Sızıyla Sözüyle Manisa*. Manisa: Şafak Matbaası.

ALTUNSAK, E. (2016). "Karapapak Türklerinde Şah Kaldırma Geleneğinin Mitik Çözümlemesi". *Milli Folklor*, S. 112, 120-129.

AND, M. (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- AREN, K. Y. (2003). *Çaybaşı-Manisa*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- ASSMANN, J. (2003). *Kültürel bellek*. (Çev.: Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAĞI, R. (2020). *Osmanlı Devleti Nahıl'ından Ürgüp Nahıl Övme Geleneğine*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- BALDICK, J. (2010). *Hayvan ve Şaman, Orta Asya'nın Antik Dinleri*. (Çev.: Nevin Şahin), İstanbul: Hil Yayınları.
- BAYAT, F. (2007). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- BAYKARA, T. (2000). "Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler". *Erdem*, C. 12, S. 36, 867-898.
- BEYDİLİ, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap.
- ÇORUHLU, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ELİADE, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev.: Sema Rifat), İstanbul: Om Yayınevi.
- EMECEN, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- EMECEN, F. (2006). *Tarihin İçinde Manisa*. Manisa: Hıraş Yayınları.
- ERGUN, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÖRGÜLÜ, D. (2018). "Konya'da Aşure, Şivlilik ve Fener Alayı Geleneği", *ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. (Edt.: Doç Dr. İrfan Türkoğlu), 68-84, Ankara: Astana Yayınları.
- HOOKE, S. (2002). *Ortadoğu mitolojisi*. (Çev. Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- İNAN, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARADANIŞMAN, T. (2012). *Manisa Bizimdir*. Manisa: Manisa'yı Mesir'i Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K. (2014). *Anamın Kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KÖKLÜ, N. (2008). *Ömrümün Kısa Öyküsü Manisa*. (Yay. Haz. Nejdet Bilgi), Manisa: Emek Matbaacılık.
- KURT, A. O. (2017). "Dinlerde Kutsal Zaman", *Halk İnanışları El Kitabı*. (Edt.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), 138-170, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KÜMBETOĞLU, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- LEFEBVRE, H. (2019). *Mekânın üretimi*. (Çev.: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayınları.
- ÖGEL, B. (2014). *Türk Mitolojisi 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖNDER, Ali Rıza. (1956). "Ürgüp Dügünlerinde Nahıl". *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 83, 1315-1317.
- ÖRNEK, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- PEHLİVAN, G. (2012). *Manisa Şehrinde Evliya Kültü*. Manisa: İl Özel İdaresi Yayınları.
- SEYİDOĞLU, B. (2014). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler Tahliller*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SU, S. (2011). *Hurafeler ve Mitler Halk İslâmında Senkretizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SUNU, Y. (1943). "Namaz Gecesi". *Gediz*, C. 6, S. 64, 9.
- TEKİN, G. (2021). "Geleneğin Mekânsal ve İşlevsel Değişimi Bağlamında Hamamönü Kına Konakları ve Kına Gecesi Organizasyonları". *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.1, 71-88.
- ULUÇAY, Ç. ve GÖKÇEN, İ. (1939). *Manisa Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

ULUÇAY, Çađatay. (1942). "Manisa'nın En Eski İki Adeti (Namaz Gecesi ve Mesir)". *Gediz*, C. 5, S. 57, 6.

YALÇIN ÇELİK, D. (2010). "Mengen'de Özel Gün Yemekleri". *Milli Folklor*, S. 86, 127-139.

YURDOĞLU, Z. (1994). *Manisa Tarihi (Kuruluşundan Cumhuriyete Kadar)*. Manisa: Manisa Barosu Kültür Yayınları.

ZİLLİOĞLU, M. (1984). *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi 9-10*. Ankara: Üçdal Neşriyat.

İnternet Kaynakları

*URL-1: "https://islamansiklopedisi.org.tr/reguib-gecesi." (Erişim: 10.08.2024).

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Ali Hikmet Çömlekçi, 1942, Lise Mezunu, Emekli. (Görüşme: 12.05.2014)

KK-2: Ramazan Erbak, Manisa 1982, Ön Lisans, Tekniker. (Görüşme: 12.06.2019)

KK-3: Sadullah Aral, Manisa 1942, Ortaokul, Emekli. (Görüşme:12.06.2019)